

De ontwerpen van A.J. Kropholler voor het raadhuis in Wateringen

Yvonne van Mil

Alexander Jacobus Kropholler (1881-1973) speelde een opmerkelijke rol in een zeer bewogen periode binnen de Nederlandse architectuurgeschiedenis. Tussen 1910 en 1968 realiseerde hij een omvangrijk oeuvre, waarmee hij in de eerste helft van de twintigste eeuw een bijzonder stempel drukte op de Nederlandse architectuur. Desondanks is zijn plaats in de hedendaagse geschiedschrijving beperkt. Hij wordt dikwijls neergezet als bekrompen volgeling van Hendrik Petrus Berlage of, net als veel andere traditionele architecten die tussen de twee wereldoorlogen actief waren, als vertegenwoordiger van de Delftse School.¹ Zijn eigen opvattingen over 'goede' en 'slechte' architectuur en zijn overtuiging in de Hollandse bouwtraditie blijven hierdoor onderbelicht.

Kropholler publiceerde regelmatig en gebruikte zijn boeken en artikelen om kritiek te uiten op de bouwkunst van zijn tijd, en om zijn eigen opvattingen omtrent architectuur over te dragen. De wijze waarop hij zijn publicaties inzet wordt duidelijk aan de hand van zijn betrokkenheid bij het raadhuis in Wateringen.

In de jaren dertig maakte Kropholler een ontwerp voor het Wateringse raadhuis en ter ere van de ingebruikneming in 1938 publiceerde de gemeente het boekje *Hoe het raadhuis van Wateringen ontstond*. Hierin wordt kort de totstandkoming van het raadhuis beschreven en worden drie ontwerpschetsen voor het raadhuis getoond (afb. 1, 2 en 3) met de tekst: 'Aan de architect A.J. Kropholler te Wassenaar werd opgedragen een ontwerp voor een nieuw Raadhuis te maken. Deze legde den raad drie plannen voor, welke kritisch bekeken werden. Het eerste plan vergeleek de raad met een spoorwagen, het tweede vond men net een blokkendoos, terwijl men het derde oud-Hollandsch vond, maar terecht merkte de Burgemeester op, dat dit niet oud-Hollandsch, maar goed-Hollandsch was, zooals men zich vanouds

Afb. 1. Eerste schetsontwerp uit de publicatie M. de Baan, *Hoe het raadhuis van Wateringen ontstond*, Wateringen 1938 (archief HAW)

Afb. 2. Tweede schetsontwerp uit de publicatie M. de Baan, *Hoe het raadhuis van Wateringen ontstond*, Wateringen 1938 (archief HAW)

een raadhuis voorstelde.'² Deze drie ontwerpschetsen zijn opmerkelijk. De eerste twee laten een modern raadhuisontwerp zien en lijken daarom bijna onmogelijk van Kropholler te kunnen zijn; ze wijken sterk af van de opvattingen van de architect en vertonen bovendien opvallende overeenkomsten met moderne architecten uit die tijd. Het derde ontwerp is het gerealiseerde ontwerp en heeft een duidelijk traditioneel uiterlijk. De publicatie roept vragen op: zijn deze ontwerpen daadwerkelijk van Kropholler en waarom zijn ze gepubliceerd?

Afb. 3. Derde schetsontwerp uit de publicatie M. de Baan, *Hoe het raadhuis van Wateringen ontstond*, Wateringen 1938 (archief HAW)

Krophollers opvattingen over de bouwkunst

In 1902 richtte Kropholler samen met Jan Frederik Staal (1879-1940) het bureau Staal en Kropholler op. Beide architecten lieten zich inspireren door de architectuur van H.P. Berlage, maar daarnaast hadden ze ook ieder hun eigen stijlopvattingen. Staal was gefascineerd door de Amerikaanse hoogbouwarchitectuur uit het eind van de negentiende eeuw. Kropholler liet zich meer leiden door de ideeën van E.E. Viollet-le-Duc en de architectuur van P.J.H. Cuypers. Hij was van mening dat zowel Viollet-le-Duc als Cuypers de redding brachten in de verloren traditie van het bouwen en de waarde van de middeleeuwse bouwkunst hadden herontdekt.³ In de jaren dat de twee architecten samenwerkten kwam de invloed van de stijlopvattingen van Staal steeds sterker tot uiting in hun gebouwen, bijvoorbeeld in het ontwerp voor het kantoor van de verzekeringsmaatschappij De Utrecht aan de Damrak in Amsterdam (1903-1906). Hierin zijn duidelijke overeenkomsten te zien met de vroege Amerikaanse kantoorbouw. Het verschil in opvatting over de bouwkunst zorgde in 1910 voor een breuk tussen de beide architecten.

Na de periode met Staal bouwde Kropholler vanuit zijn eigen voormentaal. Hij liet zich daarbij inspireren door zijn grote voorbeelden en de gotische en middeleeuwse bouwkunst, maar ontwikkelde een geheel eigen stijl. In het artikel 'De Bouwmeester A.J. Kropholler' in de *Elsevier* uit 1931, omschrijft W.C. Felkamp de bouwstijl van de architect aan de hand van één van zijn raadhuisen: 't Zuiverst van stijl lijkt mij het raadhuis te Noordwijkerhout, dat op een terreinverhoging ligt en daardoor uit de omgeving geheven wordt. De straffe belijning verleent het gebouw, zooals past, een streng-voornamelijkheid en men doet hier eens een afbeelding van een 17e eeuwse trapgevel b.v. van de stadstimmermanswerf te Leiden naast te plaatsen. Terstond zal dan in 't oog springen het onderscheid tussen gezellig en intiem aandoende Oud-Hollandsche architectuur met de vooruitspringende lijsten, sluitstenen en dekstukken en de rustige hoogheid en strakke geslotenheid van de modernen gevel'.⁴

In de eerste decennia van de twintigste eeuw ontwikkelden zich steeds meer moderne architectuurstromingen, zoals de baksteenarchitectuur van de Amsterdamse School en het Nieuwe Bouwen, waarbij een zekere ont-materialisering van de bouwmassa en het gevelvlak een rol van betekenis had. Ondanks de opkomst van deze moderne architectuurstromingen bleef Kropholler trouw aan de traditionele bouwkunst en liet hij zich inspireren door de eenvoud van het werk van Berlage.⁵ In het *R.K. Bouwblad* citeerde hij de woorden van zijn oudere collega: 'Eenvoud omdat deze de schoonheid van stijl in den meest complete vorm vertoonen'.⁶ In hetzelfde artikel kon Kropholler het niet nalaten te verklaren dat alle andere stromingen die voortkwamen uit het werk van Berlage, waaronder de Amsterdamse School, niet juist waren.

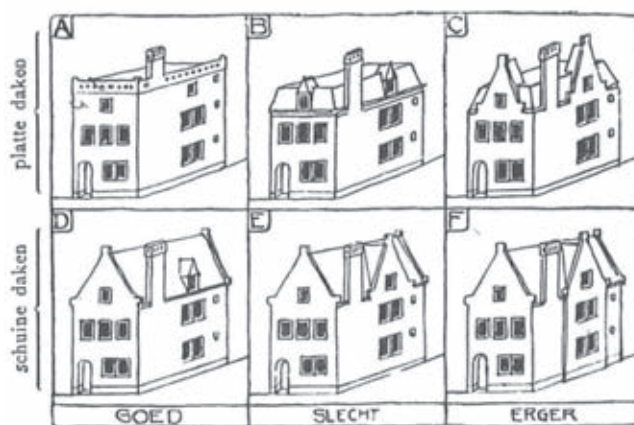
Krophollers opvattingen over de bouwkunst in publicaties

Kropholler publiceerde vaker zijn stellige opvattingen over architectuur in dagbladen en tijdschriften, zoals in de artikelenreeks 'Wat was is en komen moet' die hij in 1941 en 1942 publiceerde in het *Bouwkundig Weekblad Architectura*. In deze artikelen pro-

beerde hij zijn schoonheidprincipes voor 'goede' architectuur over te dragen aan de 'leek' en zette hij zich af tegen de moderne architectuur. 'De onzinnige constructies van de Amsterdamse-Schoolperiode, waarvan ongelukken het gevolg waren, en later de manier van de Bauhausnavolgers om alle beschuttende wanden te vervangen voor glasvlakten, alle daken voor platten en alle metselwerk door betonwerk gingen inderdaad veel te ver en hebben in onzen steden meer kwaad dan goed gedaan'.⁷

Naast de vele artikelen die Kropholler publiceerde verschenen er met regelmaat boeken van zijn hand.⁸ In zijn geschreven oeuvre komen met name zijn theorieën over de bouwkunst en zijn consistentie van stijl naar voren, waarbij hij afbeeldingen van gerealiseerde projecten toevoegt die zijn theorieën bevestigen. Zijn boeken kunnen dan ook worden gezien als een theoretische onderbouwing van zijn eigen ontwerpen. In de publicaties begint hij veelal met het bekritiseren van de bouwkunst van de voorgaande decennia, die volgens hem net als de gehele samenleving gedomineerd werd door de materiële vooruitgang. De eigentijdse architectuur was volgens de architect niet anders. Ook deze werd bekritiseerd, waarbij hij bewust de confrontatie opzoekt met de modernere collega-architecten. 'Wat heeft de algemeen voorliefde voor horizontale lijnen te beteekenen? Deze is even gezocht als het wringen van gevels in bochten en plooiën, of het maken van gewild-platte voor- en terugsprongen in de gebouwen en hun afdekkingen'.⁹ Na de kritiek op de bouwkunst volgt een pleidooi voor zijn eigen gebouwen en opvattingen over de bouwkunst. Hierbij worden alle aspecten van een gebouw uitvoerig besproken en wordt op een bijna propagandistische manier de 'goede' en 'slechte' architectuur toegelicht aan de hand van eenvoudige tekeningen (afb. 4).

Kropholler omschrijft in een van de boeken zijn leerjaren waarin hij deze manier van architectuur bekritiseren ontwikkelde. 'Ik betuurde en critiseerde voor mijzelf elk onderdeel van door dezen gebouwde gevels, [...] Ik zocht wat de fouten nu eigenlijk waren van de gevelcomposities die ik waarnam en wat men aan de andere kant deed om ze te verbeteren of wat ikzelf als het beste beschouwde. Thuisgekomen tekende ik foutieve voorbeelden en daarnaast hoe ik ze wilde verbeteren en ik besprak dat met elkeen, die mij voorkwam mijn belangstelling in het onder-

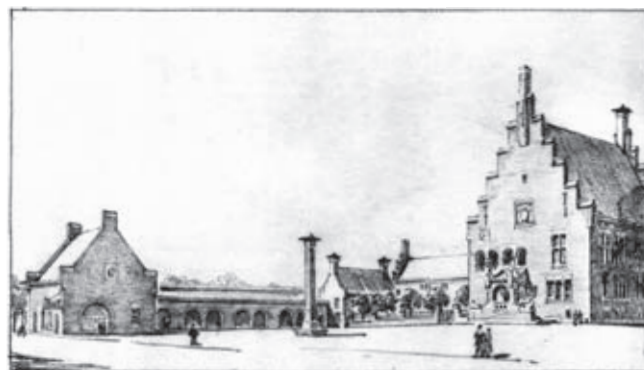
Afb. 4. Illustratie uit A.J. Kropholler, *Over bouwstijl vroeger en nu*, Amsterdam 1941, 68

werp te delen. Vrij spoedig werd het bespreken van die voorbeelden ook uitgebreid tot beschrijven. Het spreekt bijna vanzelf dat hierbij ook wel eens heilige huisjes der toenmalige bouwwereld kritisch werden beschouwd [...].'¹⁰

De ontwerpschetsen voor het raadhuis in Wateringen

In het boekje *Hoe het raadhuis van Wateringen ontstond*, dat de gemeente Wateringen in 1938 publiceerde, staan drie verschillende ontwerpschetsen. De ontwerpen hebben alle drie een eenvoudige geometrische opzet en bestaan uit twee rechthoekige volumes, waarin een duidelijke hiërarchie is aangebracht. De entree is gesitueerd aan de korte zijde van het hoofdgebouw, die een representatieve of ceremoniële functie heeft. Haaks op het hoofdgebouw is een kleiner volume getekend, die in hiërarchie een ondergeschikte of dienende rol heeft.

Kenmerkend aan het eerste ontwerp (afb. 1) is de flauw gebogen dakvorm van het hoofdgebouw, waardoor het ontwerp overeenkomsten toont met een ontwerp van Krophollers tijdgenoot, de architect en stedenbouwer Jos Klijnen (1887-1973). Als architect was Klijnen een eenling. Na lid te zijn geweest van verschillende verenigingen, waaronder *Architectura et Amicitia* in Amsterdam en de Rotterdamse *Opbouw*, besloot hij zelfstandig verder te gaan. Hij was modern, maar wilde niet door manifesten, congrespublicaties en theorieën die de verschillende verenigingen nastreefden aan banden worden gelegd.¹¹ Zijn architectuur wordt gezien als 'organisch': het kenmerkt zich door een expressionistische en organische vormtaal, zoals de gebogen dakvorm uit zijn ontwerpen voor de raadhuisen in Enschede (1929) en Waalwijk (1930).¹² De ontwerpschets voor het raadhuis in Wateringen toont de meeste overeenkomsten met het ontwerp dat Klijnen maakte voor het raadhuis in Waalwijk (afb. 5). In 1928 werden de architecten Hendrik Willem Valk (1886-1973), Kropholler en Klijnen uitgenodigd voor de prijsvraag voor het nieuwe raadhuis van Waalwijk. Het ontwerp van Valk werd definitief afgewezen. Het ontwerp van Klijnen kreeg van de commissie de voorkeur, maar men besloot toch Klijnen en Kropholler een tweede ontwerp te laten maken. De krant *Het Vaderland* berichtte in maart 1930 over de ontwerpen voor het Waalwijkse raadhuis: 'Het gaat om twee plannen: een van Kropholler en een van Klijnen; het eerste geeft den bezonken stijl der middeleeuwen, het tweede wil onzen onrustigen tijd verbeelden.'¹³ Er ontstond een strijd waarbij de publieke opinie in twee kampen was verdeeld, 'of men was een Kropholleriaan of

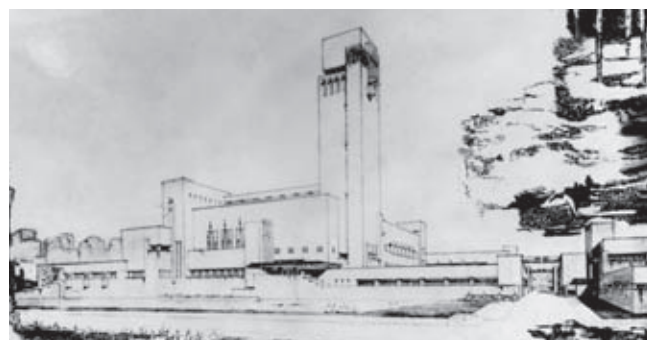

Afb. 6. A.J. Kropholler, *Ontwerpschets voor het raadhuis in Waalwijk 1931* (Fotoarchief NAI)

men hoorde tot de Klijnianen.'¹⁴ Het ontwerp van Klijnen werd uiteindelijk door de raad verworpen. Krophollers ontwerp werd gerealiseerd en werd het tweede raadhuisontwerp in de serie trapgevelraadhuisen die hij realiseerde tussen 1928 en 1941 (afb. 6). Kenmerkend aan het tweede ontwerp voor het raadhuis in Wateringen (afb. 2) is het platte dak en de horizontale gevelopeningen met ruitpatroon. Ook dit ontwerp lijkt op dat van één van Krophollers tijdgenoten, namelijk van de architect Willem Marinus Dudok (1884-1974). Samen met architecten zoals J.J.P. Oud, Mart Stam en Jan Wils wordt Dudok vaak genoemd als representant van moderne Nederlandse architectuur. Tussen 1930 en 1965 ontwierp hij meerdere raadhuisen, waaronder het raadhuis in Hilversum uit 1931, waarmee de architect internationale bekendheid kreeg (afb. 7). Veel van zijn gebouwen hebben een hiërarchische compositie van rechthoekige volumes met platte daken en horizontale vensters met ruitpatroon. Dit zijn architectonische kenmerken waar Kropholler zich in zijn publicaties meerdere malen tegen afzet. In een artikel in het *Bouwkundig Weekblad Architectura* omschreef hij dit soort architectuur als het 'horizontalisme'. 'Niet alleen werd met den plattenbouw een slag toegebracht naar de gehechtheid der "bourgeoisie" aan haar nationale bouwvormen, maar de plattenbouw opende pas recht de mogelijkheid voor een triomfale intocht van het "horizontalisme", waarin aanhangers der materialistische ideeën hun evenwijdige gerichtheid met de aarde zagen uitgedrukt. Alles moest in die richting lopen, zelfs de vensterruitjes, die tot dien tijd nooit

Afb. 5. J. Klijnen, *Ontwerpschets voor het raadhuis in Waalwijk 1931* (Schipper en Van Geest 1999)

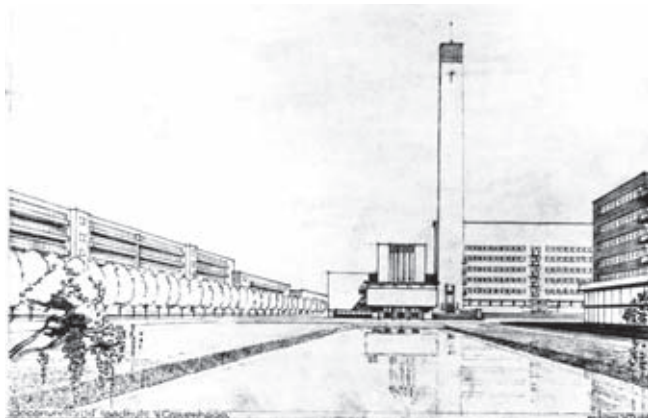

Afb. 7. W.M. Dudok, *Ontwerpschets voor het raadhuis in Hilversum 1924-1931* (Fotoarchief NAI)

Afb. 8. A.J. Kropholler, *Ontwerpschets voor het raadhuis in Den Haag uit de jaren dertig*. (A.J. Kropholler, *Stadhuisplan 's-Gravenhage*, Den Haag 1930)

anders dan hooger dan breed waren geweest!¹⁵ Daken waren een belangrijk en terugkerend thema in de publicaties van Kropholler. Zadeldaken waren volgens hem goede daken, platte daken waren slechte daken.¹⁶ Dudok en Kropholler deden regelmatig mee aan dezelfde prijsvraag, bijvoorbeeld in de jaren dertig voor het nieuwe raadhuis in Den Haag. De gemeente nodigde vijf architecten uit hiervoor een ontwerp te maken: Dudok, Kropholler, Julius A. Luthmann (1890-1973), Dirk Roosenburg (1887-1962) en Staal. Het ontwerp van Kropholler werd al in een vroeg stadium door de raadhuiscommissie afgekeurd (afb. 8).¹⁷ 'Het hoofdbezwaar betrof zoowel den naar hun oordeel niet voor een openbaar gebouw van onzen tijd passende stijl als het onmiddellijk hiermee samenhangende karakter van afgeslotenheid en somberheid, die het gebouw vooral ook inwendig kenmerken.'¹⁸ Ook van collega-architecten kreeg Krophollers ontwerp veel kritiek te verduren. Oud vergeleek in een artikel in het weekblad *De Groene Amsterdammer* het raadhuisontwerp van Kropholler met 'Richter-bouwdozen', destijds een bekend speelgoed voor kinderen.¹⁹ Het ontwerp van Dudok (afb. 9) viel in een later stadium af en de opdracht ging uiteindelijk naar Luthmann.²⁰ Het derde ontwerp voor het raadhuis in Wateringen (afb. 3) is het gerealiseerde ontwerp. In tegenstelling tot de andere twee ontwerpen heeft het een traditioneel uiterlijk. Door de rechthoekige vorm, de topgevels en het zadeldak lijkt het ontwerp op een oud-

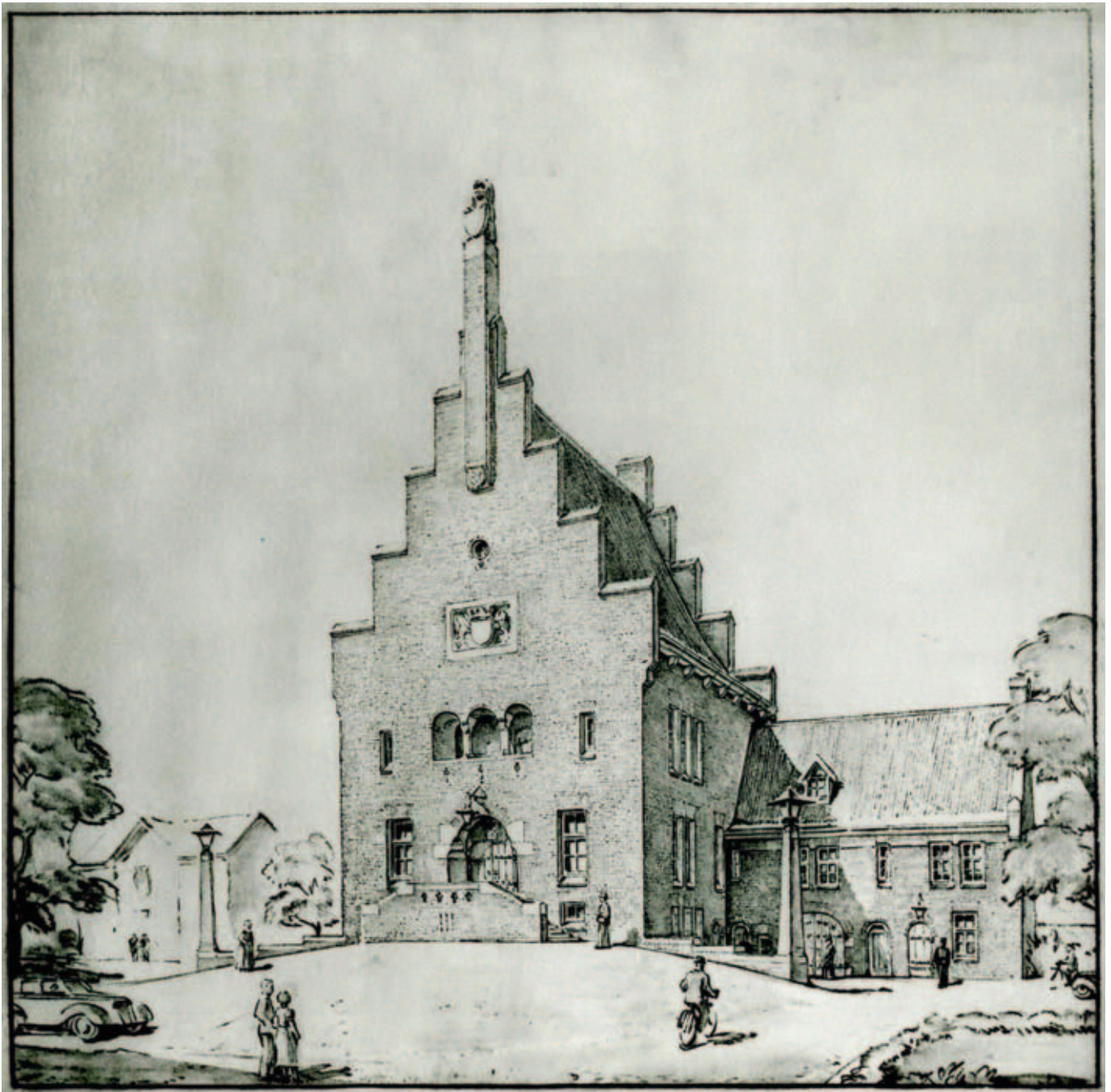
Afb. 9. W.M. Dudok, *Ontwerpschets voor het raadhuis in Den Haag uit de jaren dertig* (Fotoarchief NAI)

Afb. 10. A.J. Kropholler, *Ontwerpschets voor het raadhuis in Noordwijkerhout 1928-1930* (Fotoarchief NAI)

Hollands woonhuis. Ontwerpen van Kropholler bezitten vaak traditionele 'Hollandse' elementen zoals de trapgevel. Hij was van mening dat dit goed paste bij de historische binnensteden. Naast de trapgevel bevat het ontwerp meerdere elementen die kenmerkend zijn voor het oeuvre van de architect, zoals de kleine verticale gevelopeningen en de fors uitgevoerde dorpels en vensterbanken. *Het Vaderland* berichtte in 1938 over het raadhuis: 'Geen mensch zal zich vergissen en hem aan een ander dan Kropholler toeschrijven.'²¹ Deze veronderstelling is waarschijnlijk afgeleid van zijn eerder gerealiseerde ontwerpen voor twee soortgelijke raadhuizen met trapgevel, in Noordwijkerhout (1928) (afb. 10) en in Waalwijk (1931) (afb. 6). Na de realisatie van het raadhuis in Wateringen werd in 1941 in Medemblik (afb. 11) een vierde raadhuis met trapgevel van Kropholler gebouwd. Deze reeks raadhuizen kan worden aangevuld met niet-gerealiseerde ontwerpen voor raadhuizen met een vergelijkbaar uiterlijk, zoals het ontwerp voor de gemeente Maassluis (1939), voor de gemeente Bodegraven (1953) en voor de gemeente Berkel en Rodenrijs (1962).²² Minder bekend zijn de kantoorgebouwen die Kropholler in deze trant bouwde, zoals het hoofdkantoor van de Noord-Hollandse levensverzekeringsmaatschappij 't Hooge Huys en het hoofdbureau van de politie, beide gebouwd in Alkmaar (1931).²³ Naast de serie raadhuizen met trapgevel ontwierp Kropholler een aantal raadhuizen met schilddak. Het ontwerp voor het raadhuis in Leidschendam uit 1939 was het begin van deze nieuwe reeks. Daarop volgden het raadhuis in Asten (1940) en in Arcen (1949).²⁴ De overeenkomsten in de twee series zijn de gevels van schoonmetselwerk van grote handgevormde bakstenen met smalle verticale vensters en natuursteenaccenten. Daarnaast zijn de gebouwen van Kropholler vaak grof gedetailleerd, zoals fors en degelijk uitgevoerde deuren, dorpels, vensterbanken en het overgedimensioneerde hang- en sluitwerk.

Naast de moderne architectuur van de twee reeds genoemde ontwerpschetsen wijkt de schetstechniek duidelijk af van de derde schets van het gerealiseerde ontwerp. De eerste twee schetsen hebben een bijna karikaturale uitstraling. Ze zijn grof van opzet

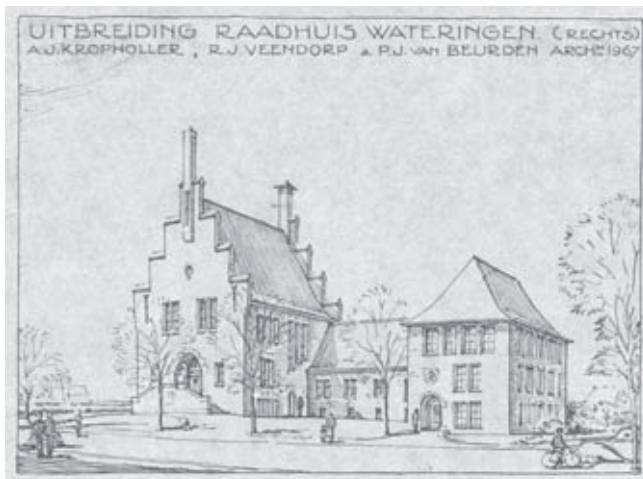

Afb. 11. A.J. Kropholler, *Ontwerpschets voor het raadhuis in Medemblik 1941* (Fotoarchief NAI)

en bevatten weinig details. De derde schets is subtieler van opzet, maar lijkt wanneer je deze vergelijkt met andere schetsen van Kropholler vereenvoudigd, waardoor het contrast tussen de drie schetsen minder groot lijkt.²⁵ Zowel de twee moderne schetsontwerpen als de schets voor het gerealiseerde ontwerp zijn niet terug te vinden in de archieven.²⁶ De ontwerpschets voor de uitbreiding van het raadhuis in 1968 (afb. 12) daarentegen wel, deze werd al vijftien jaar voor de realisatie van een uitbreiding gepubliceerd in één van de boeken van Kropholler.²⁷

De besluitvorming van het raadhuis in Wateringen

In de publicatie *Hoe het raadhuis van Wateringen ontstond* staat dat Kropholler de gemeenteraad drie plannen voorlegde, welke kritisch bekeken werden en door de raad en de burgemeester beoordeeld. De drie ontwerpen worden echter niet genoemd in de raadsdocumenten van de gemeente Wateringen. In deze documenten wordt het moeizame proces beschreven dat vooraf ging aan het nieuwe raadhuis.²⁸ Dit proces begon toen het

Afb. 12. A.J. Kropholler, *Ontwerpschets voor de uitbreiding van het raadhuis in Wateringen 1968* (Archief HAW)

raadhuis aan het Plein te klein werd. Aan het begin van de jaren dertig maakten de gemeenteraadsleden plannen voor de bouw van een nieuw raadhuis. De toenmalige burgemeester A.J. Verhoeven was echter tegen nieuwbouw en zag meer in een verbouwing van het bestaande raadhuis. Zonder medeweten van de burgemeester vormden enkele raadsleden een commissie, welke de architect Kropholler uitnodigde een ontwerp te maken voor een nieuw raadhuis.²⁹ Of er ooit een ontwerp is gemaakt en hoe dit eruit heeft gezien, is niet bekend. Ondanks dat de burgemeester tegen complete nieuwbouw was gaf hij de toenmalige gemeente-architect F.L. van Houte enige tijd later de opdracht een ontwerp te maken voor een nieuw raadhuis.³⁰ Behalve de ontwerp-tekening, waarop een traditioneel raadhuisontwerp is te zien, is er over dit ontwerp weinig bekend en het werd waarschijnlijk verworpen.

In april 1936 werd het raadsbesluit genomen een stuk grond van de voormalige pastorie aan te kopen om daar een nieuw raadhuis te bouwen. Opmerkelijk is dat het raadsdocument niet door de burgemeester, maar door loco-burgemeester J.A. van der Valk is ondertekend. Bijna een jaar later werd het raadsbesluit voor de bouw van het nieuwe raadhuis pas definitief en ondertekend door de burgemeester zelf.³¹ Enkele raadsleden hadden inmiddels nieuwe raadhuisen bezocht van vergelijkbare gemeenten, waarvan ze een zeer bevredigende indruk hadden gekregen. Eén van de besproken raadhuisen was het raadhuis van Kropholler in Waalwijk.³² In juli 1937 werd de architect in een brief officieel gevraagd een voorlopig ontwerp te maken voor het raadhuis in Wateringen. Hierin stond onder andere: 'Het ligt in de bedoeling daarvoor hoogstens een vijftal personen uit te noodigen, om daaruit eene keus en benoeming te doen, zonder daaraan echter publiciteit te geven.'³³ De brief was enkel een formaliteit, aangezien Kropholler enkele jaren eerder al door raadsleden gevraagd was een ontwerp te maken. Er is bovendien niets bekend over brieven aan andere architecten. Tijdens een raadsvergadering in november 1937 volgde nogmaals een dergelijke formaliteit. Voor het raadhuisontwerp werden de twee architecten, A.J. Kropholler en de gemeentear-

chitect Van Houte, voorgedragen door het college van bestuur. Met negen stemmen voor Kropholler en één stem voor Van Houte werd Kropholler gekozen als architect voor het nieuwe raadhuis. Eén van de raadsleden vond deze 'schijnbenoeming' oneerlijk tegenover Van Houte. Hij ondernam echter verder geen actie, 'daar zulks toch nutteloos zou zijn geweest'.³⁴ Tijdens dezelfde vergadering werd een raadhuiscommissie benoemd en werd het definitieve ontwerp van Kropholler besproken.³⁵ De raad had op de esthetiek van het ontwerp niets aan te merken. In de notulen van de raadsvergadering staat: 'In het geheel vindt hij het plan heel aardig.' Er werd besloten het ontwerp zonder wijzigingen te aanvaarden. De aanvankelijke kosten voor de bouw van het raadhuis werden met goedkeuring van Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland begroot op fl. 55.000,-, waarvan fl. 50.000,- voor het ontwerp en fl. 5.000,- als honorarium voor de architect.³⁶ Na de benoeming van de architect en het aanvaarden van het ontwerp zijn er nagenoeg geen raadsdocumenten meer te vinden over het raadhuis.³⁷ In januari 1938 werd het ontwerp aanbesteed waarop in mei 1938 de eerste steenlegging volgde.³⁸ Zes maanden later, op 15 november 1938 vond de officiële opening van het raadhuis plaats. De uiteindelijke kosten waren door een noodzakelijke verzwaring van de fundering ver boven het budget uitgekomen, op fl. 81.200,-. Hierop volgde een lang proces met Gedeputeerde Staten over de overschrijding van de begroting en de uitgaven van niet noodzakelijkheden, zoals het schenken van champagne tijdens de ingebruikname van het raadhuis en het laten drukken van een boekje *Hoe het raadhuis van Wateringen ontstond*.³⁹

Het raadhuis van Wateringen in publicaties

In de berichtgeving uit de jaren dertig wordt eveneens niet gesproken over de drie verschillende raadhuisontwerpen. Hierin is duidelijk sprake van één architect en één ontwerp. Enkele dagen na de benoeming van de architect berichtten verschillende kranten over de plannen voor het nieuwe raadhuis, zoals de *Westlander*. 'De Raad heeft met algemeene stemmen den bouw van een nieuw raadhuis goedgekeurd, volgens de plannen van den bekenden Wassenaarschen architect A.J. Kropholler. Aan de hand van teekeningen en plannen kan met een gerust hart worden gezegd, dat de gemeente Wateringen met dit gebouw het mooiste nieuwe Raadhuis in het Westland zal bezitten!'⁴⁰ Kropholler zelf schreef ook over het raadhuis, zoals in een artikel in het *R.K. Bouwblad* uit maart 1939. 'In October 1937 ontving de ondergeteekende opdracht tot het maken van een ontwerp voor het raadhuis te Wateringen. Het plan behoefde weinig commissie te passeeren en aldus volgde de aanbesteding in Januari 1938; de ingebruikneming in October 1938 besloot de bouwperiode die een bijzonder vlot verloop had'.⁴¹

In de berichtgeving komt de goede samenwerking tussen de architect en de gemeente Wateringen sterk naar voren. Kropholler wordt hierin meerdere keren geprezen om zijn 'goed-Hollandschen' ontwerp. Een artikel in *De Westlander* benadrukte de schoonheid van het nieuwe raadhuis zelfs door negatief te schrijven over de moderne bouwstijlen die destijds in Nederland wer-

Afb. 13. Raadhuis in Wateringen 1938 (Fotoarchief NAI)

den gebruikt. 'Wateringen is een monumentaal gebouw rijker en gelukkig is hier gebroken met de slechte Nederlandse gewoonte om te dweepen met internationale vormen en producten. Dit gebouw heeft geen smakeloozen ultra-modernen stijl, die meestal wat dwaas aandoet, doch getuigt van Hollandse kracht en degelijkheid. Hier staat een echt Hollandsch bouwwerk.'⁴² Na de voltooiing van het raadhuis werd de hulde aan Kropholler voortgezet, zoals tijdens de opening van het raadhuis in november 1938, waar de burgemeester de architect prees voor zijn goede ontwerp.⁴³ In de speech die daarop volgde kon de architect het

niet laten zijn ontwerp kracht bij te zetten door zich wederom uit te laten over de moderne architectuur in Nederland.⁴⁴

Propaganda voor goede architectuur

Gezien de berichtgeving uit de jaren dertig en de stukken in de archieven lijkt het in eerste instantie onwaarschijnlijk dat Kropholler iets te maken heeft met de twee moderne ontwerpschetsen voor het raadhuis in Wateringen. Er blijkt nooit serieus sprake te zijn geweest van meer dan één ontwerp en één architect. Daar-

naast zette Kropholler zich herhaaldelijk af tegen de moderne architectuur en stond hij bekend als een architect die geen concessies wilde doen aan zijn opdrachtgevers. Hierdoor gingen veel opdrachten aan hem voorbij en kwam hij als een conservatief traditionalist steeds meer alleen te staan. Aan het begin van de jaren dertig brak hij met de Bond van Nederlandse Architecten (BNA), omdat hij vond dat de bond te modern was en dat er te weinig ruimte was voor architecten die zich niet bij de 'moderne' richting wilden aansluiten.⁴⁵ Zijn standvastigheid uitte zich met name in zijn architectuur. In het artikel 'Internationale en Nationale bouwkunst' in *De Groene Amsterdammer* neemt Oud hem als een voorbeeld van architecten die zondigen tegen de geest van de tijd en daarbij, ongeacht de opdracht, krampachtig blijven vasthouden aan hun eigen opvattingen over bouwkunst. 'Kropholler moet in Den Haag een winkel bouwen. [...] Zijn kijk op het leven is door zijn zucht naar zuiverheid van materiaal niet zoo bevangen, dat hij wil toegeven, dat een winkel glas moet hebben. "Groot" glas "ligt" Kropholler niet en zoo zien we, als gevolg van een beperkte basis van uitgang, vanzelf het conflict ontstaan van een massieve baksteenkubus, [...].'⁴⁶

Het blijft de vraag waarom de ontwerpschetsen zijn gepubliceerd. Aan de hand van de raadsdocumenten en berichtgeving over het nieuwe raadhuis kan worden geconcludeerd dat de samenwerking tussen de architect en de gemeente Wateringen goed verliep. De benoeming van Kropholler als architect was immers gebaseerd op de bewondering voor zijn eerdere raadhuisontwerpen. Bovendien is het zeer waarschijnlijk dat Kropholler op de hoogte was van de publicatie. De architect was aanwezig tijdens de opening van het raadhuis waar de publicatie werd aangeboden aan 'de meer vooraanstaande personen en aan diegenen die hun belangstelling hadden getoond in de vorm van geschenken.'⁴⁷ Ook is de publicatie terug te vinden in het persoonlijke archief van Kropholler in het Nederlands Architectuurinstituut (NAi).⁴⁸

Wanneer er vanuit gegaan wordt dat alle drie de ontwerpschetsen wél van Kropholler zijn, moet de architect een reden hebben gehad om deze te publiceren. Deze is te vinden in Krophollers eigen publicaties en in het boekje *Hoe het raadhuis van Wateringen ontstond*, in het bijzonder in de toelichtende tekst bij de drie tekeningen. In die toelichting staat letterlijk: 'de architect A.J. Kropholler [...] legde den raad drie plannen voor'. Er staat echter niet bij dat Kropholler dit gedaan moet hebben met zeer specifieke bedoelingen, uit propagandistische overwegingen, en op een manier die hij ook graag mocht toepassen in zijn publicaties waarin hij fanatiek streed voor zijn eigen bouwkunst en tegen die van de moderne architecten. In zijn artikelen en boeken probeert Kropholler immers aan de hand van simpele schetsjes zijn opvattingen over 'goede' en 'slechte' architectuur over te brengen. Op vergelijkbare suggestieve wijze worden de drie ontwerpschetsen voor het raadhuis in Wateringen gepresenteerd. De twee moderne ontwerpen, de 'slechte' architectuur, zijn met karikaturale schetsen weergegeven en worden door de gemeenteraad weggezet als een 'spoorwagen' en een 'blokkendoos', en daarmee dus verworpen. De 'goede' architectuur, het ontwerp voor een traditioneel trapgevelraadhuis, is weergegeven met een verfijnde schets en beschreven als goed-

Hollandsch, 'zooals men zich vanouds een raadhuis voorstelde', bewoordingen waarvan het niet onwaarschijnlijk is dat Kropholler ze zelf heeft bedacht.⁴⁹ Dat de twee moderne ontwerpen overeenkomsten vertonen met ontwerpen van twee 'grote' raadhuisbouwers met wie Kropholler in de jaren dertig om dezelfde prijsvragen streed, kan haast geen toeval zijn. De publicatie van de gemeente Wateringen kan dan ook beschouwd worden als een uitgesproken voorbeeld van de propagandistische wijze waarop Kropholler zijn eigen ideeën over de bouwkunst probeerde over te brengen. Met de publicatie *Hoe het raadhuis van Wateringen ontstond* heeft Kropholler van de gelegenheid gebruik gemaakt om nogmaals zijn kritiek te uiten op de bouwkunst van collega-architecten en zijn eigen opvattingen over architectuur te benadrukken.

Noten

- ¹ De architectuur van Berlage wordt gezien als de overgang van de eclectische architectuur uit de negentiende eeuw naar de moderne architectuur van de twintigste eeuw. Berlage was op zoek naar een nieuw 'kleed' voor het aankleden van de eigen cultuur en maatschappij. Kropholler daarentegen bouwde in een traditionele Hollandse bouwstijl, waarin hij enkele inzichten van Berlage toepaste, zoals het gebruik van verschillende soorten baksteen, het toepassen van natuursteen op constructief belangrijke plaatsen en de functionele schikking van de ruimten. Zie: A. Derks, J.J. Kuyt en J. Roding, *A.J. Kropholler (1881-1973), terugkeer tot de Hollandse architectuurtraditie*, Rotterdam 1998; R. Blijdenstijn en R. Stenvert, *Bouwstijlen in Nederland 1040-1940*, Nijmegen 2000. De Delftse School werd gezien als tegenhanger van de Nieuwe Zakelijkheid of het Nieuwe Bouwen en was een richting in de traditionele architectuur die halverwege de jaren twintig ontstond rond de Delftse hoogleraar ir. Marinus Jan Granpré Molière. Kropholler zelf rekende zichzelf niet tot de Delftse School. Zie: Derks, Kuyt en Roding 1998 (noot 1), 22; S.U. Barbieri en L. van Duin (red.), *Honderd jaar Nederlandse Architectuur, 1901-2000. Tendensen, hoogtepunten*, Nijmegen 1999, 18; G. Fanelli, *Moderne architectuur in Nederland 1900-1940*, 's-Gravenhage 1978, 174-176.
- ² M. de Baan, *Hoe het raadhuis van Wateringen ontstond*, Wateringen 1938, 3-5.
- ³ A.J. Kropholler, 'Dr. P.J.H. Cuypers en Viollet le Duc', *Opgang* 7 (1927) 20, 347.
- ⁴ W.C. Feltkamp, 'De bouwmeester A.J. Kropholler', *Elsevier* 41 (1931) 82, 298-302.
- ⁵ Derks, Kuyt en Roding 1998 (noot 1), 5.
- ⁶ A.J. Kropholler, 'Dr. Berlage en zijn werk als bouwmeester', *R.K. Bouwblad* 6 (1935) 2, 18.
- ⁷ A.J. Kropholler, 'Wat was is en komen moet', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 62 (1941) 33, 277.
- ⁸ Enkele publicaties van A.J. Kropholler: *Bouwkunst in de 20ste eeuw*, Amsterdam 1953; *Onze Nederlandse baksteen-bouwkunst*, Den Haag 1941; *Over bouwstijl vroeger en nu*, Amsterdam 1941; *Wat is bouwkunst? Afgezien van de kunst om zich tegen kou, vocht en ongewenst bezoek te vrijwaren*, Den Haag 1965.
- ⁹ A.J. Kropholler, 'Over nieuw-Nederlands bouwkunst', *Bouwkundig*

- Weekblad Architectura* 51 (1930) 28, 229.
- ¹⁰ Kropholler 1953 (noot 8), 1.
- ¹¹ K. Schipper en J. van Geest, *Jos Klijnen*, Rotterdam 1999, 9.
- ¹² Klijnen paste in meerdere ontwerpen deze gebogen dakvorm toe, zoals in het ontwerp voor de RK Jongensschool in 's-Gravenhage (1928) en het ontwerp voor een woonhuis in Waalwijk (1932).
- ¹³ 'Waalwijk in opwinding over zijn gemeentehuis', *Het Vaderland*, 28 maart 1930.
- ¹⁴ Schipper en Van Geest 1999 (noot 11), 35.
- ¹⁵ A.J. Kropholler, 'Wat was, is en komen moet V', *Bouwkundig Weekblad Architectura* 62 (1941) 38, 317.
- ¹⁶ Kropholler 1941 (noot 7), 277.
- ¹⁷ De raadhuiscommissie bestond o.a. uit de architecten prof. ir. J.A.G. van der Steur (voorzitter), G.C. Bremer, A.R. Hulshoff, dr. J. Kalf, W. Kromhout en ir. Hoytema.
- ¹⁸ J.A.C. Tillema, *Richtlijnen voor de beoordeling van het nieuwe Haagse Raadhuis, een beschouwing over bouwkunst*, 's-Gravenhage 1938, 59.
- ¹⁹ J.J.P. Oud, 'Het nieuwe bouwen', *De Groene Amsterdammer*, 30 november 1935, 10-11. 'Richter-bouwdozen' zijn blokkendozen van de firma Richter. Aan het eind van de negentiende eeuw was dit populair speelgoed. De bouwdozen bevatten bouwsteentjes die waren samengesteld uit zand- en kalksteen, waarmee men pakhuisen, kerken of boerderijen kon bouwen.
- ²⁰ 'De 's-Gravenhaagsche stadhuisprijsvraag de opdracht aan Luthmann', *Het Vaderland*, 9 mei 1934, 7.
- ²¹ 'Waterings nieuwe raadhuis gister in gebruik genomen', *Het Vaderland*, 16 November 1938, 2.
- ²² Derks, Kuyt en Roding 1998 (noot 1), 121, 123, 151, 154, 159, 171, 175. De voormalige gemeentesecretaris van Wateringen L.M.J. Hendrix was toen burgemeester in Berkel en Rodenrijs (1954-1970).
- ²³ Derks, Kuyt en Roding 1998 (noot 1), 127-128.
- ²⁴ Derks, Kuyt en Roding 1998 (noot 1), 55, 158.
- ²⁵ De architect liet zijn tekeningen door professionele tekenaars maken, van wie er twee in vaste dienst waren. Tot 1968 verzorgde de tekenaar en latere compagnon R.J. Veendorp de perspectief- en presentatietekeningen. Andere tekenaars die voor Kropholler hebben gewerkt zijn o.a. A. Hendriks, J.B. Heukelom, B.J. Koldewij, H. van der Kloot Meyburg en J. Kropholler, het zusje van Kropholler. Ondanks dat de tekenaars elk een eigen schetstechniek hadden, waren hun schetsen vergelijkbaar in uitwerking en subtiliteit.
- ²⁶ De originele ontwerpschetsen uit het boekje *Hoe het raadhuis van Wateringen ontstond* ontbreken, zowel in het archief van het Nederlands Architectuurinstituut (NAi) als het Historisch Archief Westland (HAW). In deze archieven zijn wel de bouwtekeningen voor het raadhuis terug te vinden, de originele ontwerpschets voor de uitbreiding van het raadhuis en een interieurschets voor de raadzaal. Van de andere drie trapgevelraadhuisen in Noordwijkerhout, Waalwijk en Medemblik zijn in het NAi wel originele ontwerpschetsen te vinden.
- ²⁷ Kropholler 1953 (noot 8), 35.
- ²⁸ Historisch Archief Westland (HAW), AGW 1929-1979, inv. nr. 244-252 en documentatiemap 14.18.
- ²⁹ In deze commissie zaten de raadsleden L.H.C. Zwinkels, K.L. de Baan, C.N. Bom en de gemeentesecretaris L.M.J. Hendrix.
- ³⁰ F.L. van Houte was van mei 1937 tot juli 1947 gemeentearchitect van Wateringen. Het ontwerp voor het raadhuis uit 1932 maakte hij waarschijnlijk destijds als zelfstandige architect in opdracht van de burgemeester. Naast het ontwerp voor het raadhuis uit 1932 heeft de architect in 1947 en 1949 verschillende ontwerpen gemaakt voor de woning van de burgemeester. HAW, AGW 1929-1979, inv. nr. 244-252 en documentatiemap 14.18.
- ³¹ HAW, AGW 1929-1979, inv. nr. 244-252 en documentatiemap 14.18, Notulen raadsvergadering 30 juni 1937.
- ³² HAW, AGW 1929-1979, inv. nr. 244-252 en documentatiemap 14.18, Notulen raadsvergadering 30 juni 1937.
- ³³ HAW, AGW 1929-1979, inv. nr. 244-252 en documentatiemap 14.18.
- ³⁴ HAW, AGW 1929-1979, inv. nr. 244-252 en documentatiemap 14.18, Notulen raadsvergadering 25 november 1937.
- ³⁵ In de raadhuiscommissie zaten B. Noordam, L.H.C. Zwinkels en P.J. van der Knaap.
- ³⁶ HAW, AGW 1929-1979, inv. nr. 244-252 en documentatiemap 14.18, Notulen raadsvergadering 25 november 1937.
- ³⁷ HAW, AGW 1929-1979, inv. nr. 244-252 en documentatiemap 14.18. In enkele notulen worden kleine wijzigingen besproken, zoals het noodzakelijk geachte vergroten van de secretarie en archiefruimten.
- ³⁸ Tijdens de bouw is er mogelijk een samenwerking geweest tussen Kropholler en de gemeentearchitect Van Houte. In correspondentie tussen beiden wordt hierover gesproken. HAW, AGW 1929-1979, inv. nr. 244-252 en documentatiemap 14.18.
- ³⁹ M. van Ooijen en M.J. Jutte, *Hier staat een echt Hollandsch bouwwerk*, Wateringen 1992. 'Er werd teveel champagne gedronken', *De Westlander*, 15 september 1939.
- ⁴⁰ 'Het nieuwe Raadhuis, praktische inrichting en fraai van lijn', *De Westlander*, 27 november 1937. Ook *Het Vaderland* berichtte over Krophollers benoeming, én over de definitieve kosten voor het raadhuis in het artikel 'Nieuw raadhuis Wateringen', *Het Vaderland*, 30 november 1937.
- ⁴¹ A. J. Kropholler, 'Raadhuis te Wateringen', *R.K. Bouwblad* 10 (1939) 18, 279. Dit artikel is op enkele punten opmerkelijk. Kropholler schrijft in oktober 1937 te zijn gevraagd om een ontwerp te maken voor het raadhuis, maar de officiële brief van de burgemeester aan Kropholler is gedateerd in juli 1937. Bovendien noemt de architect de definitieve aanneemsom van fl. 54.000. Dit is fl. 1000,- minder dan dat er in 1937 was beraamd en fl. 27.200,- minder dan de uiteindelijke kosten.
- ⁴² 'Wateringen heeft een nieuw raadhuis, Het Westland een monumentaal gebouw rijker', *De Westlander*, 17 november 1938.
- ⁴³ 'Waterings nieuwe raadhuis gister in gebruik genomen', *Het Vaderland*, 16 November 1938.
- ⁴⁴ *De Westlander* 1938 (noot 42).
- ⁴⁵ Derks, Kuyt en Roding 1998 (noot 1), 43.
- ⁴⁶ Oud 1935 (noot 19), 10-11.
- ⁴⁷ Van Ooijen en Jutte 1992 (noot 39).
- ⁴⁸ Het originele boekje is in 1984 door A.J. Veendorp, samen met andere documenten uit de nalatenschap van het bureau van Kropholler aan het NAi geschonken.
- ⁴⁹ De Baan 1938 (noot 2), 3-5.